

LÜHIDALT

Tõnu Õnnepalu. Aaker. (Muskoka, Ontario, CA). Mujal kodus II. EKSA, 2019. 389 lk.

Tõnu Õnnepalu loomingule osaks saanud ülistavate sõnade kiuste tahaks alates „Mandalast” (2012) öelda, et ta kirjutab oma tuntud headuses. Tema raamatuid on enamasti ikka hea ja huvitav

lugeda, aga alati ei kõla see „tuntud headuses” enam sugugi hästi. Uudsus puudub ja nauditavas keeles öeldav muutub enesekordamiseks. Triloogia „Mujal kodus” esimese osa „Pariis” viimased leheküljed siiski veensid, et raamat vääriskirjutamist. Kuigi kohati oli teos ärritavalt lõtv, oli siiski tunda pinget „Piiri-

riigi” (1993) aegse Emil Tode tähelennu ja praeguse, romaanide kirjutamisest loobunud ning oma eluseiku päeviku-laadse vormis registreeriva kirjaniku vahel. Nii see vist oligi kavatsetud.

„Aaker” on väheke teistlaadi raamat ja pakub teistsugust pinget. Esiteks on selle põhjuseks uus inspireeriv koht, Kanada, ja sealsete väliseestlaste pika-aegne metsakodu. Põhja-Ameerikasse, täpsemalt New Yorki, on Önnepalu „eksinud” ka varem, romaanis „Raadio” (2002), ent too oli kõigi tunnuste kohaselt romaan. Mis „Aakris” esmalt häirib, on üsna raamatu alguses leiduv kirja-koht, milles Kanada ja Trumpi Ameerika peaaegu samastatakse. Aga lepime selle kui „näpukaga”.

Tunnustamist väärivad bioloogihari-dusega autori tundlikud looduskirjel-dused, millest mõne teise kirjaniku loo-mingus kipud üle libisema. Neis Kanada metsaradadel uitamistes ja Euroopa ning Põhja-Ameerika loodust eristavates vaatlustes on nii silma kui ka väljendus-likku sõnasuutlikkust. Pinge tekib „Aak-ris” aga vana ja uue maailma, Euroopa ja Ameerika vahel, ning muidugi enamasti mälestuste ja Kanada metsas lehitse-tud vanade väljaannete kaudu tajutud paguluse või nüüdseks siis Välis-Eesti ja Kodu-Eesti vahel. Elades kuu aega põlis-metsas, naabriteks eesti pagulaste järel-tulijad ja lugemisvaraks nende kodudes leiduvad Tulimullad ja Manad, üritab kirjanik mõista ja sõnastada hääbuvat või pigem teisevat väliseesti maailma, selle tekkimise põhjustest kuni selle püsimise ja kestvuse perspektiivideni. Ent siin on midagi väga paigast ära. Suhtumine on ükskõikne, üleolev, isegi kõrk. Ei saa mööda tundest, et Önnepalu ajab süvendavat kiilu kodu- ja väliseesti muidu hästi lõimunud kogukondade vahele. Ja see ei ole intellektuaali kõike mõistev üleolemine maailma asjade käi-gust, vaid seda ajendab mingi isiklik ja väiklane vimm, mis ulatub ka kodu-maise poliitika ja isegi EV 100 tähistami-seni. Huvitav, kuidas viimast saab võltsiks ja ülepaistatuks pidada, kui

kodumaal oli võimalik seda pidutsemist mitte märgates elada, liiatigi siis Eesti saarel või Kanada ürgmetsas? Teoses väljendatu ei ole ratsionaalne analüüs ega konstruktiivne kriitika, isegi kir-jandusele omast kujundlikkust neis pas-sustes napib, vaid see on selgrootu viri-semine. Raamatule kasuks see ei tule, kuigi müüginumbreid ehk kasvatab. Jääme lootma, et triloogia kolmandas osas see vimm ja virisemine lahtub ja teos on „Lõpetuse inglisa” (2015) sama-väärselt nauditav, nii et sellegi kohta võiks öelda vähemalt samade sõnadega: kirjutab nagu vana hea Önnepalu.

JANIKA KRONBERG

Cornelius Hasselblatt. Eesti kir-janduse 100 aastat. Siuru kevadest kirjanikupalgani. Tallinn: Post Fac-tum, 2019. 237 lk.

Cornelius Hasselblatti varasema monu-mentaalse kirjandusloo (sks 2006, e k 2016) kõrval on „Eesti kirjanduse 100 aastat” muidugi põgus konspekt, mida kaunistab rohke pildimaterjal ja mis on asjalik teejuht ennekõike erialavälistele huvilistele. Nagu alapealkiri vihjab, keskendub raamat suures osas kirjan-duselule, ajastutingimustele ja kirjan-duse ühiskondlikule nähtavusele, mitte niivõrd loomingu sisulisele ülevaatele. Muidugi leiab siit ka veidi pikemaid loomekäsitlusi, ent teoste kokkuvõtted ja eri autorite portreed pole raamatus võrdväärsed, proportsiooni on selgelt mõjutanud kirjutaja isiklikud süm-paatiad (nt Tammsaare, Kross). Ka kir-janduse ühiskondliku seisu ülevaateid on ilmselt suunanud autori erihuvi (nt raamatute hävitamise kirjeldus on põh-jalik ja silmatorkavalt emotsionaalne, lk 59–61), mis teeb raamatu isikupära-semaks kui pelgalt tõtakalt registreeriv üldpilt.

Ülevaade on meeldivalt ladus ja püsib ette antud saja aasta raami sees (siiski on pooleteisele leheküljele mahu-tatud ka sellele eelnev eesti kirjanduse lugu). Sajand on jaotatud 12 perioo-

diks nõnda, et raamatu struktuuri on huvitav jälgida ka erialainimestel. Perioodide kirjeldused on viidud iseloomulike pealkirjade alla, nt „Proosatulv (1930ndad)”, „Kirves ja kirjandus (1940–1953)”, „Mineviku koormast ussisonadeni (1996–2007)”. Tabavalt on uusim etapp nimetatud „Lugeja uppumiseks (2008–2017)”, ehkki perioodi ülevaade algab anakronistlikult sajandi tähtsaimate lastekirjandusteoste esiletoomisega. Žanride mitmekesisustumise ja trükinimetuste plahvatusliku kasvu jutt peab muidugi täiesti paika, aga nüüdiskirjanduse autorite äramärkimine lähtub suuresti auhinnatusest (siin-seal algabki kirjaniku esiletõste sellega, milliseid auhindu ta on pälvinud) või tõlgitavusest, nii et uppumise oht ei tule päriselt esile. Eriti torkab silma see, et kui mõne varasema perioodi, nt repressioonide aegse kirjanduse pilti on Hasselblatt ilmestanud muu hulgas marginaalsete autorite nimetamisega (nt prosaist Kaster Kaselo, luuletaja Enn Uiho, draamakirjanik Elmo Ploom (pseudonüüm Elmo Ellor) jt), siis uusimal kirjandusel ei ole samaväärselt pilku peal hoitud. Näiteks on Mats Traadi Harala-tsükli raamatuid üles lugedes jäänud märkimata neljas raamat (ilmus 2011) ja sootuks tähelepanuta on jäänud kirjanduse lumehelbekeste põlvkonna etalon Andrus Kasemaa. Välja on jäänud mitmeid teisigi, kes on juba parajalt pika tegutsemisaja jooksul kujunenud omaette nähtuseks (nt Lauri Sommer, fs, Jüri Kolk, Lauri Pilter, Maarja Pärtna jpt). Samuti nagu eestiaegse kirjanduselu juures on mainitud muuhulgas vaid mõne numbriga piirdunud perioodilisi väljaandeid, siis juba 15. aastat ilmuv Värske Rõhk ei ole selle põgusalt, aga pädulikult kokku võetud kirjandusloos osa.

B. M.

Aile Möldre. Eesti raamatu 100 aastat. Käsikirjalisest teosest digiraamatuni. Tallinn: Post Factum, 2019. 208 lk.

Raamatulugu jookseb õige lähedal kirjandusloole: sageli on juttu samadest sündmustest ja suundumustest raamatute kirjastamise ja levi vallas. Kui aga kirjanduslugu on „peenem” ja rohkem poputatud distsipliin, siis raamatuloo haare on mõnes mõttes laiem, seos ühiskondlike protsessidega vahetum. Sellega kaasneb enamasti entsüklopeediline, tihti arvude keeles kõnelev lähenemine. Aile Möldre ülevaade ongi faktitihe, registreeriv, lähtub üldlevinud periodiseeringutest – kindlasti kasulik kirjandusest ja kultuurist mõtlemisel taustale võtta.

Algusaja Eesti Vabariiki puudutav osa kirjeldab igakülgset raamatuala ülesehitamist. Eriti põnevad tunduvad need teemad, mis kuldaega meenutades on kaua kõrvaliseks jäänud, nagu kirjastuse Loodus tohutu edulugu, tõlkekirjanduse avaldamise tõusud ja mõõnad noores euroopalikkuse poole pürgivas riigis, Pätsu-aegne karm sisukontroll. Aga ka muu pole sugugi igav, kas või riiklike tugistruktuuride loomine või raamatukujunduslik koostöö kunstnikega.

Nõukogude perioodi juures kipuvad raamatulugu ja kirjanduslugu eriti palju kattuma, kuna toonast poliitiliselt kontrollitud kirjandusprotsessi ei õnnestu kirjeldada tavapärasel moel. Selle asemel tuleb jutustada raamatute keelamisest ja hävitamisest, eel- ja järeltsensuurist, eripärastest kirjastus- ja omakirjastuspraktikatest, mis aga on suuresti raamatuloo pärusmaa. Seetõttu räägib teos siin paratamatult paljuski juba laialt teada olevat juttu. Siiski on värsked ja huvitavad peatükid nõukogude perioodi õppe-, aime-, teabe- ja teaduskirjanduse kohta, mis sageli tsensuurinarratiivi keskmest kõrvale jäävad.

Viimane, üheksakümnendatele ja nullindatele pühendatud osa annab ülevaate sellest, missuguseid nähtusi sün-

nitas raamatuturul riigikorra vahetus ning millised neist osutusid ajutiseks, millised püsivaks. Samuti puudutatakse tehnoloogilisi uuendusi, ennekoike e-raamatuid. Mõnevõrra üllatas tänapäevase olukorra kirjelduse läbivalt optimistlik, vastuolusid vältiv toon. Veidi teine pilt avaneb meedias, kus tihti avaldatakse murelikke lugusid raamatuhuvi kahanemisest ning pisi-tillukese eestikeelse publiku jaoks kirjastamise raskustest. Kui Eesti Vabariigi algusaegade käsitluses viidatakse eraldi nupukeses 1923. aasta juhtumile, kus kohus palkas kirjanduseksperthe hindama Ralf Rondi kõlvatuks peetud raamatut „27” (lk 25), pakub Kaur Kenderi ja „Untitled 12” protsess ennast välja ilmse paralleelina, mida annaks ühtlasi siduda uute tehnoloogiliste võimaluste analüüsiga.

Kuid ega olekski viisakas juubeliteost virilalt lõpetada. Õieti võib nõustuda, et praegused „raskused” tähendavad lihtsalt raskusi pretsedenditult vaba ja õitsva olukorra samal tasemel hoidmisega.

J. R.

Jüri Viikberg. Murdekiiker. Eesti murdenäiteid kõnes ja kirjas. Tehniline teostus Marko Petron, Indrek Hein, toimetajad Mari-Liis Kalvik, Tiina Laansalu. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 2019. Veebiväljaanne. <https://www.eki.ee/murded/kiiker>
Teeneka murdeuurija Jüri Viikbergi eestvedamisel on Eesti Keele Insti-

tuudi veebiportaali lisandunud audio-visuaalne murdekiiker, mis pakub hiirekliki abil murdekeelealaseid teadmisi koolinoortele, ent on üldhuvitav ka teistele kirjakeele kõnelejatele Eesti eri paigus. Avalehel paiknevale Eesti kaardile tulebki läheneda kiikri põhimõttel: suurtähega tähistatud kaheksa murdeala taustal on omaaegsed kihelkonnad ning neist on omakorda punase kirjaga fookusesse tõstetud 12 murrakut. Murdealale klikkides avaneb selle lühikirjeldus, mis toob esile peamised erinevused kirjakeelest. Kitsendava klikiga jõuab detailsemasse murrakukäsitluse: rippmenüüs avanevad murraku iseloomustus, murdetekst koos aluseks oleva murdekõne lindistusega eri keelejuhtidelt (aastaist 1938–1973) ja selle kirjakeelne tõlge, väike valik murraku sõnavara, murdekogu arhiivikirjeldus, kihelkonna ajalooline ülevaade ning lõpetuseks valikvastustega nuputamises ülesanded. Kiigata tasub avalehe keeleatlasesse, milles ilmestatakse levikukaartide abil murdesõnavara rikkust: kaheksal kirjakeelsel sõnal on koguni kümme eritüvelist murdevastet (ju on *lepatriinu*, *rõugehaigus*, *praegu*, *kaelkoogud*, *nurmenukk*, *linavästriik*, *pärm*, *urrkann*, *vaarikas* ja *seelik* seepärast valitudki). Murdekiiker võimaldab hõlpsasti saada ülevaadet eesti keele murderohkusest ja kaheksa murdeala eripäradest, leida interaktiivse kaardi kaudu oma elupaiga kokkukuuluvus kohamurdega.

M-M. L.